

Večno vračanje umazane posode

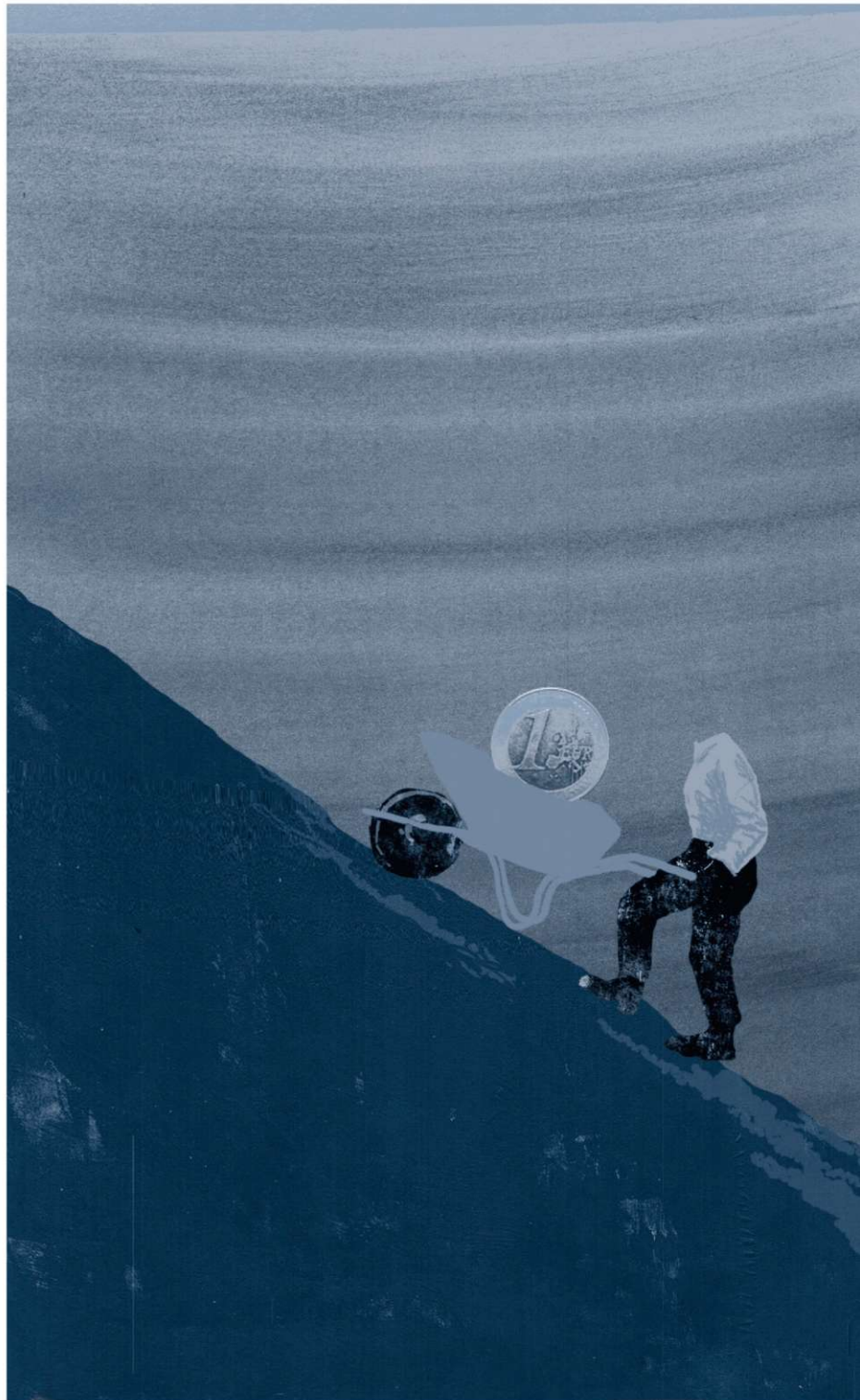
Aljaž Bašin

Ko slišim besedno zvezo »dobra služba«, nikakor ne morem prezreti kontradikcije, ki jo ta vsebuje. Kako je lahko služba dobra? Kako je lahko nekaj, kar te porine v položaj služabnika, dobro? Še bolj se zmedem, ko vsakodnevno poslušam o visoki brezposelnosti, predvsem med mladimi, in o tem, da dela več ni. Svojo mladost je torej treba preživeti v službi? Sokrat je govoril, da tisti, ki veliko dela, ne bo imel prijateljev, saj za to ne bo imel časa. Prav tako ne bo mogel biti dober državljani. Naj se torej mladi po končanem usposabljanju za delo – kot je danes vse pogostejši sinonim za šolo – čim prej zaposlimo in začnemo služiti? Ali pa ne? Mar ni poleg službe še kaj drugega, tudi kaj takega, kar si lahko privoščimo in kar je morda brezplačno?

Predvsem vse te gonje za delom ne razumem zato, ker ne poznam delavca, ki bi v svojo službo odkorakal z veseljem in se iz nje vrnil spočit in poln življenja. Morda tu in tam obstaja kakšen 1 odstotek, ki dela, kar hoče, nedvomno pa ne gre za večino.

Kaj se pravi delati?

A vendar, pomislimo najprej na delo. Kaj označuje ta beseda, ki jo danes uporabljamo kot sinonim za vsakršno početje? Je naključje, da uporabljamo glagol delati na vseh področjih človeškega udejstvovanja? Zakaj se vsakdo hvali s tem, koliko dela? Od kod to, da slišimo, kako politiki delajo, sodniki delajo, menedžerji delajo, trgovci delajo, oblikovalci delajo in celo umetniki delajo? Mar politiki ne počnejo nekaj drugega kot delajo? Mar sodniki ne sodijo? Mar

menadžerji ne upravljajo? Mar trgovci ne trgujejo? Mar oblikovalci ne oblikujejo in umetniki ustvarjajo? Kako to, da slišimo le, kako in koliko se dela? Kdaj je delo postalo tako cenjeno? Predvsem ne razumem, kako je lahko delo, ki je v vseh evropskih jezikih prvotno pomenilo muko in trpljenje,¹ postalo tako popularno. Se je delo tako predrugačilo, da je izgubilo svoj mučni značaj? Vsekakor. Vendar pa je marsikdo že izkusil muko dela, ki te ob koncu delovnega dne utrujenega poleže na posteljo. Vsa dela pa, ki si jih danes želimo in so danes cenjena in tudi bolje plačana, zagotovo niso takšna, ki bi bila telesno težavna. Odprava telesne muke in trpljenja zagotovo predrugači razumevanje dela iz preteklih časov, a se kljub temu ne more znebiti nečesa, s čimer bom poizkušal opredeliti delo, to je – nuje.

Rekel sem nuje in s tem mislim natanko to. Moramo delati, nujno je.

Na svobodo znotraj dela lahko kar pozabimo. A kam sta se skri-la človeško dostojanstvo in ponos, da nas za ušive pare vsako jutro vržejo iz postelje, nas nato prisilijo obleči delovno uniformo, zaradi katere se naše posebnosti izgubijo, nato polovico svojega budnega dneva opravljamo v večji meri mehanična, repetitivna in monotona opravila, in to v ritmu, ki nam je bil vsiljen? Kje je tu svoboda? Morda pa delamo z glavo, kar pomeni, da nudimo na razpolago in na prodaj svoje intelektualne, ustvarjalne in govorne sposobnosti – in to pod oblastjo kvot in rejtingov, branosti in prodanosti. In seveda razpisnih rokov. Vse to pod stalnim nadzorom nadrejenega, ki nas v primeru nepokorščine ali neposlušnosti kaznuje ali z grožnjo odpovedi konstantno drži v šahu.

Morda pa smo nezamenljivi in svojemu delu tako predani, da smo v tem najboljši in nas delo osrečuje in dopolnjuje. A to je le novodobna finta. Vse večja produktivnost in predvsem konkurenčnost namreč zahteva samoiniciativnost in gorečo predanost in pripadnost v povezavi s samorealizacijo in imperativom »bodi srečen«! Konkurenčnost-tekmovalnost je nujna predpostavka nezamenljivosti; vso energijo porabimo za zagotovitev prevlade nad drugim in v so-človeku prepoznamo le volka, ki nam bo iztrgal naše (delovno) mesto, saj je tisti, ki ne zmagaja, lahko izločen in uničen že v nekaj dneh ali mesecih. Danes ne

gre več toliko za odtujeno delo, ampak prav nasprotno – gre za pripadnost delu. Danes ne gre več za proletariat, danes gre za kognitariat. Živci, stres, bolečine v hrbtu, utrujenost in depresija – niso to posledice prezaposlenosti in maničnega dela? Kaj torej počnemo, ko delamo?

Rad bi se vrnil k nuji, saj menim, da bi prav iz zornega kota nujnosti lahko vsebinsko določili in razjasnili dejavnost dela (njegov pojem), torej kaj počnemo, ko delamo. Nuja in delo sta od vekomaj sovpadala in danes ni nič drugače. Zaradi okostenelosti besed okoli dela in prevelike zaskrbljenosti in vpetosti v delo si moramo za boljše razumevanje te dejavnosti pomagati s pričevanji ljudi iz preteklih časov.

Sovpadanje dela in nuje

Delo je bilo vedno povezano z nujo, in to s tisto nujo, ki je najnujnejša – nujo preživetja. Da se človeško življenje lahko ohrani, si mora z delom pripraviti sredstva, ki jih nato porabi/potroši, da ostane živo. »Krožni tok [življenjskega procesa] se ohranja s porabo in tisto, kar pripravlja sredstva te porabe, se imenuje delo,« je Hannah Arendt lucidno (kot vedno) zapisala v svojem poglavitem delu *Vita Activa*. Človeško telo in človeško življenje se namreč v svoji rasti, propadu in presnovi ohranja (beri: hrani) z naravnimi pridelki, ki jih pripravlja delo; zato je predpogoj dela – življenje samo. Sredstva, ki jih delo »le« pripravi in so nujen pogoj za ohranitev življenja, so nam podarjena od narave, zaradi česar sta delo in narava vseskozi medsebojno povezana. Tega se zaveda tudi Karl Marx, ko v *Kapitalu* opiše delo kot »proces med človekom in naravo, proces, v katerem človek s svojo dejavnostjo posreduje, uravnava in kontrolira menjavo snovi med seboj in naravo.« Dejavnost dela je proces izmenjave med človekom in naravo, iz katere človek z obdelovanjem požanje njene sadove in jih nato použije, da bi si zagotovil svoje preživetje. V kolikor se nam v življenju ne bi bilo potrebno prehranjevati, potem nam tudi delati ne bi bilo treba. Se kdo ne strinja? Ampak žal ni tako in ljudje smo podvrženi nujnim življenjskim potrebam, zato je delati pomenilo biti suženj – suženj nujnosti.

Dejavnost dela je nujna in prav zato se je delo zaničevalo in le privilegirana manjšina, ki ji ni bilo treba delati, se je lahko

¹ Beseda delo v vseh evropskih jezikih prvotno pomeni trpljenje in nadlogo, muko in napor. Angleški *labour* je soroden latinski besedi *labare*, kar pomeni »omahovanje pod težo«. Grški *ponos* in nemški *Arbeit* izhajata iz *Armut* oziroma *pónos*, ki označujeta bedo in revščino. Francoski *travail* je izpeljan iz latinske besede *tripalium*, ki je pomenila posebno vrsto mučenja. Prav tako se v italijanskem jeziku še vedno uporablja beseda *faticare*, ki označuje težka in naporna dela.

ukvarjala s svobodnimi dejavnostmi, kot sta politika ali filozofija.

Da lahko preživiš, moraš delati, kar pa ne pomeni, da brez dela ne moreš živeti. Sužnji v antičnem svetu niso obstajali zato, ker bi bili poceni delovna sila ali predmet eksploatacije, ampak zato, da bi se ostali ljudje lahko izognili prisili in živeli svobodno.² Če se ustavimo pri sužnju, kot ga je opisoval Aristotel, ne smemo pozabiti, na kar opozarja Arendtova: Aristotel »ni nikdar dvomil v sposobnost sužnje, da bi bili ljudje, temveč je samo nasprotoval uporabi besede 'človek' za bitja, ki so samo še primerki človeškega rodu, ker so popolnoma podvrženi nujnosti«. V tistih časih je človek lahko zagospodaril nad nujnostjo le tako, da si je prisvojil sužnje; danes pa kljub avtomatizaciji in robotizaciji tega več ne znamo. Danes z vsemi avtomatizaci-

opazimo tudi v naši dobi, saj se tisto redko, kar mora brezpogojno ostati skrito, navezuje prav na nujne potrebe, ki izvirajo iz narave našega telesa.

Skrito življenje v privatnem prostoru pa nas oropa najbolj človeških stvari – oropa nas dejanskosti, saj nas doma nihče ne vidi in nihče ne sliši in zato za druge pravzaprav sploh ne obstajamo. To, kar storimo doma, se ne tiče nikogar drugega kot nas samih in ostane brez pomena, če se naša dejanja in besede ne pojavijo med ljudmi. Zaničevanje takšnega načina življenja je povezano tudi s tem, da delo za seboj ne pusti nobenih vidnih sledi, nobenega spomenika ali stvaritve, skratka, nobene obstojne stvari, ki bi bila trajnejša od življenja samega. Če delo pripravlja sredstva za ohranjanje življenja, ni treba, da so ta sredstva posebej obstojna, saj so vendarle namenjena potro-

V kolikor delo pripravlja sredstva za ohranjanje življenja, ni treba, da so ta sredstva posebej obstojna, saj so vendarle namenjena potrošnji. Vse, kar delo pripravi, se mora porabiti, obenem pa delo ni nikdar dokončano, saj se vrti v začaranem krogu življenjskega procesa.

ranimi orodji pozabljam, da imamo zmožnost znebiti se nuje, vendar nevede zapadamo v položaj sužnje, nevedoč da smo zaslužjeni. Svobodni smo le tako, da se nuje zavedamo, a mislim, da smo danes žal podlegli prisili, ne da bi sploh vedeli, da smo prisiljeni. Ali si danes sploh lahko še predstavljamo, da je nekoč biti reven in svoboden pomenilo mnogo več kot biti suženj, čeprav bi kot suženj imeli zagotovljeno varno življenje in stalen dohodek?

Kot vsaka dejavnost ima tudi dejavnost dela svoj specifični prostor. Ta prostor je dom. In to ni naključje, saj je delo zavzemalo tisto dejavnost, ki je neločljivo povezana z ohranjanjem človeškega življenja, ki ga narekujejo nujne človeške potrebe. In kaj je bolj privatno od človeških potreb in kje drugje kot doma moramo te potrebe zadovoljiti? Zato je bila najbolj privatna dejavnost povezana z domom in dom je zavzemal tisti prostor, ki je bil najbolj privatni in torej pred očmi javnosti skrit. Ta prostor, prostor doma, so stari Grki poimenovali *oikos*, in vse telesne funkcije in vse tisto, v kar nas sili nujnost človeškega preživetja in ohranitev življenja, se je vse do novega veka odvijalo na področju privatnega in očem skritega. Zato so se delavci, ki služijo za ohranitev življenja, in ženske, ki s svojim telesom zagotavljajo fizično nadaljevanje vrste, zadrževali v skritosti.³ Zаметke tega starega odnosa do privatnega lahko

šnji. Vse, kar delo pripravi, se mora porabiti, obenem pa delo ni nikdar dokončano, saj se vrti v začaranem krogu življenjskega procesa. Človeški organizem namreč vsakodnevno potrebuje snovi, ki jih pripravi delo, zato je delo obsojeno na večno vračanje in ponavljanje. Dela ni nikoli konec, saj ga določa krožni tok človeškega življenja, ta pa se zaključuje šele s smrtjo vsakokratnega organizma.

Življenje znotraj doma narekuje nuja in vsakdo se mora tej nuji podrediti. A kot sem že dejal, svobodni smo le tako, da se nuje zavedamo in jo zato poizkušamo zamejiti, zato so sanje o odpravi dela in lahkem življenju brez napore stare kot zgodovinsko izročilo samo. A zakaj potem danes sanjamo prav o delu in polni zaposlenosti? Kaj se je vmes zgodilo?⁴

Elementi dela

Če velika večina ljudi več kot polovico svojega budnega časa preživi tako, da dela, potem se vzorci in elementi dela tako zarastejo v človekovo osebnost, da sam ni več sposoben pogledati nase in prestopiti onkraj nuje v »kraljestvo svobode«.⁵ Kako si sploh zamišljati to svobodo, če pa si ali boš 30 let ali več, nevedoč, da si prisiljen, podlegel prisili? Ko dandanes vsi počnemo eno in isto stvar in ko sedimo pred zaslonom in udarjamo na tipkovnico, ki preko mehanizmov naše početje spremi-

Namesto da bi se dela poizkušali izogibati in ga poizkušali kar se le da odpraviti, ga neprestano lovimo, iščemo in najdemo serviranega na oglasnih deskah. Ne brezposelnost, ampak povpraševanje po delu je tisto, ki nam mora vzbujati skrb.

nja bodisi v televizijski scenarij bodisi v kirurško operacijo ali v premik dvajsetih kontejnerjev – mar ne postaja delo dandanašnji tako lahkó, da se nič več ne zavedamo prekletstva dela in smo podlegli prisili, ne da bi sploh vedeli, da smo prisiljeni? Namesto da bi se delu poizkušali izogibati in ga poizkušali kar se le da odpraviti, ga neprestano lovimo, iščemo in najdemo serviranega na oglasnih deskah. Ne brezposelnost, ampak povpraševanje po delu je tisto, ki nam mora vzbujati skrb.

Se mar človekova edinstvenost ne razkriva v tem, kar počneš? In če iz dneva v dan opravljaš dolgočasno, neumno in monotono delo, mar niso možnosti, da boš sam postal dolgočasen, neumen in monoton zelo velike? Če pa se tako specializiraš in si tako obseden s svojim delom, da izven posla ne vidiš ničesar drugega, mar te prav ta ista prisila in monotonost ne napravi ozkoglednega idiota, ki izven samega sebe ne vidi ničesar drugega?

Kako lahko iz discipliniranega vedenja, ki si se mu toliko časa v svojem, sedaj kratkem, življenju, podredil, sploh lahko misliš, da živeti ne pomeni le morati delati, ubogati ukaze, biti ubogljiv in pokoren; skratka – biti priden?

Se nam elementi/vzorci hierarhije, ki smo jih vsrkali pri delu, ne zarisujejo tudi na področju skupnega odločanja, in to tako, da smo odločanje o skupnih zadevah pripustili »izvoljenim«? Nam elementi/vzorci stalnega nadzora, ki smo jih vsrkali pri

delu, ne povzročajo strahu, da bi kaj storili narobe?

Nam elementi/vzorci nenehne tekmovalnosti, ki smo jih vsrkali pri delu, ne ukinjajo zaupanja?

Nam elementi/vzorci podrejenosti, ki smo jo vsrkali pri delu, ne zmanjšujejo naše samozavesti?

Nam elementi/vzorci ubogljivosti, ki smo jo vsrkali pri delu, ne ubijajo poguma?

Nam elementi/vzorci kaznovanja, ki smo ga vsrkali pri delu, ne zavirajo začenjanja novega?

Če smo režimu in, ja, totalitarizmu dela (!) z elementi hierarhije (podrejenosti in nadrejenosti), discipline, nadzorovanja, kaznovanja, tekmovalnosti, nenehnega ponavljanja, itd., podvrženi vsaj polovico svojega budnega časa – mar nas ni potem strah svobode in ne vemo več kaj bi s sabo, ko nimamo kaj za delati? Po vsem napisanem, je mar naključje, da so prav lastniki tistih stvari, ki jih človek nujno potrebuje za preživetje, in ki so ne-ločljivo povezane z delom – hrana, obleke in dom – med najbogatejšimi Evropejci? Lastniki družb Ferrero, H&M in Ikea se namreč prav dobro zavedajo situacije, v kateri smo. Družba dela, ki išče le še delo. A vendar se moram tu postaviti delu v bran. Nevarnost, ki tu preti, je, da bomo zaradi vse večje ubogljivosti in izpolnjevanja ukazov, pravzaprav prenehali delati in začeli le še funkcionirati – eni kot software, drugi kot hardware. Učinkovitost bo učinkovala, a človek ne bo več človek. ●

2 Izognimo se predstavi, da je bil položaj sužnjev v antiki (zgolj) takšen kot v moderni dobi, torej takšen, kot nam jih predstavljajo predvsem ameriški filmi, vključno z letošnjim dobitnikom Oskarja, »12 let suženj«. Kot opisuje Anton Sovre, so lahko v starogrških Atenah sužnji za majhno odkupnino svojemu gospodarju začeli svojo obrt. To ne pomeni, da so lahko imeli le svoj poklic, ampak, da so imeli tudi svoj denar. Tudi na verige niso bili prikovani. (Več o tem glej: Anton Sovre: *Stari Grki*.)

3 Po navedbi Hannah Arendt se takšne povezave ohranijo tudi v moderni družbi, ko se delavski razred označuje za »proletariat«, kar prvotno pomeni »tistega, ki plodi/rodi otroke« (lat. *proletarii*), in tiste, ki so imeli funkcijo razmnoževanja in preživljanja z delom.

4 Preprosto: tiste dejavnosti, ki so bile nekoč umeščene v prostor privatnega, stopijo iz »domače teme v polno luč javnega političnega področja«, s tem pa se zabrišejo stare ločnice med privatnimi in javnimi zadevami, da jih skorajda ni mogoče več prepoznati. Hannah Arendt, ki ji tukaj sledim, je prva, ki je opozorila na ta pojav in točko preloma, ko privatno stopi na mesto javnega, razglasi za nastanek družbe. To, kar danes imenujemo družba, je gigantski subjekt, ki se dojema kot velikansko telo, ki skrbi za nujnost preživetja človeškega rodu, zato v tem trenutku ne nastopa več delo kot tisto, kar ohranja človeško življenje, ampak delovna sila, ki ohranja človeški rod.

5 Marx o odpravi dela spregovori že v *Nemški ideologiji* (»Ne gre za to, da bi delo osvobodili, temveč, da bi ga odpravili«), kasneje pa v tretjem zvezku *Kapitala* zapiše: »Kraljestvo svobode se začena v resnici šele tam, kjer se neha ... delo«.